

Жарко Ђуровић

Путописни записи из Црне Горе

ТРЕБЈЕСА

Са које год стране човек приђе Требјеси, приметит ће да је подножје овог брда саздано од благих и, рекло би се, опуштених линија, мада ту благодост донекле огрубљује камен и неко драчасто шипражје. Због тога су предели за човеков ногоступ једва проходни, па се, ако се жели доћи до једне од висних тачака брда, мора ићи заобилазним путем. Тако се долази и лакше и брже.

Један део земље у пољу као да је отег од брда и ту, у равници, осетило драж руконеге и плодности. И само брдо можда је добило назив по природи тла које се могло *т р е б е ж и т и*, односно крчити. По брду су и житељи добили име — Требјешани. Историја их памти као људе који су више волели пушку него мотику. То им не треба узимати за зло, јер их је на то упућивала нужда и мука. Док су остали знали за нагодбе са Турцима, па и прихватили њихов покор и зулумију, Требјешани су смерали како да им доскоче и изиграју их. Што се тиче турских обећања о мери и обзирју, везивали су то мачку за реп. Јасно им је било да покорници не држе до речи и образа. Зато им је пушка била знак да је немирење на снази, да се оно не може потрети из свести ових поносних горштакана.

Требјешани су били и велики селидбеници. Невоља их је терала да траже дом ван домашаја турске опасности. Неки су се населили у Морачу, а неки су доспели и у Русију (1804. године), да би тамо уз упорност добили од царске владе племићке грамате, а са њима и веће земљишне поседе. Рад им није, изгледа, био боља страна навике, па су им она племићка звања добродошла, јер су доносила већа права и дебеле привилегије. За њих је, по свему судећи, важило правило да где се год дену, живе по мери властите воље. Што би се оно рекло: по своме ђефу!

Грешно је а можда и недопустиво људе из прошлости везивати за необичне склоности, кад би могли од

нас на теразијама људског одмеравања испољили сличне особине. Требјешани су људи од свога ћефа, али су зато инат и пркос претварали у историјска значења. Остали су да живе у многим архивама и записима. Минуло време није им избрисало траг . . .

Кад год се човек нађе у близини гробља најбоље осети шта је пролазност живљења. Биће није више ћутљиви лик кога сусрећеш у мимогреду, него нешто непостојеће, декор празнине и пустоши. Ако желите поћи на Требјесу, морате проћи поред гробља и поред оне древне цркве из 12. века, која потомству није ништа друго могла пружити до слику о умноженој смрти, тузи и лелеку. Да смрт овде није одскора приметна види се и по стећцима, на којима слава у част покојника блиста у покрету вешто исклесаних орнамената. На једном стећку видимо птице и цветове, дакле симболе наде и смисла живљења. То све сада одише тишином и бојом којој је време дало патину.

Гробље — ознака да се трајало. Сав људски немир, несан и брига, потчини се самом чину смрти, а увек присутна тежња за трајањем растаче се у сну који долазе, оне који исписују бразду кратковеког или дуговеког живљења. Нечији кратковеки живот може да се продужи ако је носио са собом и у себи истинску људску вредност. Такав је био и народни херој Љубо Чупић, чији је осмех пред само стрељање, овде на Требјеси, маја 1942. означио најблиставију поругу смрти, јер је преко широко развученог осмеха, ставио до знања окупатору и домаћим изродима — четницима да је идеал најсветија човекова ствар. Фотографија са његовим осмехом обишла је свет. У људе улила уверење о неуништивости људске снаге када се бори и жртвује за идеал слободе.

Требјеса је и брдо бачких успомена. Ту је шепат драгој од префињеније намене него где друго. Лепа је ствар шанути својој љубави најмекшу реч на свету: душо! Кад се воли онда је ноћ месечинаста, предео диван. Тада идила преузима реч. И шта друго да се учини но да се побегне у браске заклоне и шиппражја. Прва чаша љубави ту се наточи. И испије. Чаша бачке љубави. Што се године више годинају, сећања постају јача и омањивија. Кад се човек сети баковања и излета на Требјесу, обузме га неко сентиш-стање.

Ако зажелиш да видиш панораму града, треба се испети до једног од врхова Требјесе. Ту је и диван мотел који је природно срастао са каменим амбијентом. Човек да помисли да то и није мотел, него нека велика орулушина која се спустила на камену зараван после узлетја.

Требјеса је радост града Никшића. Опорост брда не умањује суштину закључка, јер се овде долази да душа нађе смирај, а очи светковину виђења. Човек се овде осећа као на неком природном балкону одакле треба да се ухвати сан и мелодија васколиког крајоличја, које је испуњено језерском водом, каменом и небом. Стиче се утисак да би једно без другог било монотono, пошто вода и камен човеков ужитак чине памтљивим. А овде има у изобиљу и воде и камена. Камен се огледа у води, али само на местима где се вертикално надноси над језером, појачавајући тиме тајанственост братимљења. А све се братими што једно другом недостаје. Камен је језеру дивно залеђе, шав који не пуца ни под јачим немиром језерске воде. Камен је нека врста ктитора зеленој воденој маси која мења боју онда када је дан облачан а сунце замакло иза црних облака.

Са Требјесе се види, у прстенастом облику, поље и насеља — Страшевина, Кличево, Озринићи. . . Како то одавде изгледа, сликар би једино палетом могао дочарати. Нама преостаје да кажемо да је ова слика Требјесе, макар на њој било и тешких ногоступа, место за уживање. Поглед и душа овде су најзапосленији.

СПУЖ

Кад човек гледа високе зидине које опасују старо и напуштено насеље, са кулама и утврдама, тада се у њему јави потреба да реконструише тај затамњени и давно прохујали свет, скривен иза упорне ћутљивости камених наслага, стрпљиво и вешто ређаних у спушке куле и зидине. Сада је то у стању разграђености и расула, па се људско биће мора запитати да ли је грађење исплативо када га за век-два нов подухват неимарења збаци са трона било каквог градитељског важења. Но, човеку је суђено да гради и дозибује, уткивајући у то део своје судбине и свога умећа. Оно што је надјачало зуб времена, то траје изазивајући понос и дивљење, а оно што није стамено и трајуће брзо се збрише са лица земље и из људског памћења.

При помену Спуж обично се мисли на Спушку Главицу, на чијој каменој заокругљености лежи сада већ раскуњена кула, мада Спуж обухвата, поред брда са оштрим падом, и мало побрђе, где су се у турски вакат налазиле питоме градине и домови баша.

Старе зидине подсећају нас на уклетост самоће, која је овде присутнија него где друго, јер је кривуда-ве зидове време само разидало. Нешто време а нешто и човекова рука која је клесани камен из старих тврђавских зидова преносила у кућне листрике, баштенске подзиде и камене ограде.

Тврдо је и опорно спушко брдо. У њему, рекло би се, нема других заметака до заметка купине, козлаца, и трна, а то је доказ да дивљина увек иде са каменом, чији је изглед подношљив за људски поглед али није за ногоступ и радознано обилажење. На брду нема ниједног зеленог зараванка, све је овде од пренаглашене тврдоће и одбојности па и стабло смокве које се грана и зелени али не даје плод. Два закона природе овде су противстављена једно другом. Док је равница у знаку цветајућег пева и фитомине, спушко брдо му дође као нека непојамна камена и сурова нараслина. Ово је брдо служило и као осматрачница за време свих војни, што значи да су људи под њиме ретко када миран сан имали. Где се војске запућују, тамо се запућује и мука, невера и злудум. Ни валија се овде, сред спушке махале, није срећним осећао, јер се душа увек пекла на ватри рајиног пркоса. И када се ханума љуби, не зна се хоће ли тај љубеж до зоре трајати или ће га прекинути шенлук пушака који говори о не једном нападу на спушке утврде.

Време се не мери само временом него и нечим другим. У плодној бјелопавлићкој равници прави људски мерилац је — житно семе и његово клијање, зрење и берба. Спушко брдо не мења декор ни с пролећа ни с јесени. Камен просто „прогута“ оно мало биљне вегетације што се сместило у малим шкрапама, док је поље сво од колоритног разноличја. Кад га рецимо посматрате са спушког узвисја има се утисак да је реч о тепиху са осебујним шарама. Најдивнија слика тог равничарског амбијента је у мају месецу. Читав регистар насада и усева измешан је, али то не спречава да се сунце и влага деле равноправно. Кад ветар дуне зањише се велика завеса воћних садница и опрашеног кукуруза. Кад је ветар жељан већих стабала, заплете се и о њих, па удар гране о грану подсећа на цијук зурни и јек бубњева.

У спушком брежју то је друкчије. Камена једноличност осиромашује доживљени утисак. Где се год стане — камен, па се ни мисли не могу ослободити његовог честог цвиљења испод кожних потпетица. Сивкасте је боје, али када се ћускијом раздели на две плећке — покаже своју пријатну белину, која је душу дала да га длето оликује и смислом живота подари. Дакле, под сивом кором камена певуши бело срце његово. Тај камен зна да се усели у немир скулптора, јер му је тело угодно за брушење и изражајно дисање. Томе белом промону, заљубљену у мистрију обраде, лако је наћи промону када се види и осети његова поданичка ћуд. Довољно је само неколико удара длета и ћуд је већ испољена, почиње да живи у камену мисао и слутња.

Спушка Главица и људи променили су улоге. Одавде се ишло у освајање. Сада људи освајају брдо, мења-

јући му облик. Део извађеног камена користи се за разне сврхе, као грађевински материјал и материјал за украсне предмете.

Купе је време разидало. Кад наиђу магле нестану и њихови остаци и зазубасте зидине. Кад је киша и невреме као да видим брдо у лику пужа, диновског и скамењеног. Кад је киша и невреме као да чујем молбу да се тај диновски створ покрене из своје камене непомићности: „Пусти (с)пуже рогове!“

Спуж се не помера. То је била варка.

По
в
с
а

ГОРИЦА КРАЈ ТИТОГРАДА

У летњи дан, негде око подне, Горица подсећа на лађу која се од властита терета уморила. На њој нема живе душе, јер сунце на камену греје јаче и одузима евентуалном походнику и знатижељнику и расположење и утисак. Ако се ко од знатижељника и нађе овде, то је обично љубавни пар коме је лакше, изгледа, да трпи негостољубивост ужареног каменог крајољичја, него да се лишава опојних дарова љубави. Тако се, ето, ватра срца и жар камена сједињују, макар то сједињавање носило и дозу испуштања. Па ипак, и та врста „испуштања“, рекло би се да је сношљивија и лакша, но завист туђих људских погледа.

Горица је „ишарана“ зимзеленим биљем — бором и смреком, али они још увек не могу да прекрију њену камену површ. Како се дрвеће тек сада огранава, у летњи дан има малу, оскудну сенку, па све што долази одозго, са неба, делује као насиље. Оно мало траве шћурене у шкрапи између камења, сунце лако опржи и човеку буде јасно да је сунце, његов диск, истовремено и извор и уништивач вегетације. Просто се добије утисак да и корак овде бива ограничен не толико због врлине, која се право из висина неба „пренела“ у колена, колико и због саме чињенице што сам камен прима јаче ту врелину него околоторични равничарски амбијент. Врелина покрет корака чини спорим и умртвљеним, па човек радо зажели да сунце што пре нестане ван домашаја ока, тамо из планинских масива које су венчаство уоквириле прстен старе земље Зете:

Зато овде треба доћи, не у подне, него у рано јутро, кад свежином одише и брдо и равница, чије је братимљење учинило братимљивијом Морача, Зета, Рибница...

Свака од ових река има своје навике и ћуди. Морача је река-коцкар. Вара камене избочине да би за себе пронашла осећање тачног тријумфа — брзачним немиром. И надасве бојом која је модра и лепа. Из њеног правца одише свежина и чује се раскош речних вокала. Зета је мирнија. Као да је та мирноћа условљена неумитним законом предавања темпераментнијем бићу реке, Морачи. Иако је тачно свечанија због врба које

се над њоме надносе, Зета тихо вијуга, да би на углу старог града Дукље изгубили уз спору нарав протицање и своје име.

Горица делује као велико једро о које се с јесени сплићу ветрови и окончавају дуге, досадне кише. То једро се не креће, али иако непокретно, покреће занос у души. Обујмљује расположење.

Издигавши се изнад града куполасто, доминирајући над рекама и равницом, Горица је излетиште за живе. И вечно почивало за мртве ратнике — хероје. На њему је споменик Борца. Има симболике у томе што се споменик вишеспратно издигао над пољем. Што се бели у зеленом амбијенту витких борића. Они у чију је славу подигнут, створили су у нама осећање захвалности за време слободе које нам у руке предаше. До слободе требало је доста степеница муке и жртава, па степенице, па онај стрми уздиг који иде ка споменику, треба савладати са осећањем поноса и радости. Мртви то заслужују. Ту заслугу ми морамо пажњом и успоме-ном одужити, јер је то истински захтев историје.

Горица је нека врста природне камене терасе. Одаваде, са њеног врха, види се, као на длану, дивна и за око занимљива панорамска окестратура Титограда. У лице су симетрично изукрштане, а по њиховим рубовима рука градских неговаоца подарила је увек пријатни декор зеленила — платане и багреме. У центру града, на Тргу слободе, обликовано је више зграда са различитим геометријским обележјима, које овај део чине посебно атрактивнијим. Иза зграда у првом плану које су „хангарског“ типа, али fino урбанистичких решених налазе се грађевине-куле, висином и допадљивом бојом интониране. Између њих су полупасажи, тако да се уз функцију којима служи истиче и њихова естетска складност. А тамо, у првом смеру од Горице, нешто даље од трга, издужује се улица која се продужује рибничким мостом, да би свој природни завршетак нашла у четворуганој Сахат-кули, иначе стожеру-згради старе архитектуре.

Са Горице се све види. Цео крвоток града са својом саобраћајном циркулацијом. Један пун доживљај, који се из ока брзо преноси у душу. У памтљивост.

По
ве
ља